

E. Odstedt, okt. 1933.

Höstarbete. Tröskning och malning.I. Höstarbete, träda, röjning.

Har man haft någon särskild benämning på tiden för höstsådden (rågvåren, "i rågvår tid, som började den 15 augusti". Dal.)?

Vilka allmänna regler och märken gällde för höstsådden? Ex.: Då ljungen blommar i topp, skall man så tidigt på hösten, ty då blir det tidig vinter, annars tvärtom (Sdm. 41:22). "När rågen kommer upp ur jorden, vill han ner igen. En ska så ny råg så fort en ha tröska" (Upl. 303:814 a).

Vilka dagar ansågos annars vara rätta såningsdagarna? Ex.: Rågen sås "mellan Orsmäss och Larsmäss" (Ång.); vid Larsmäss (Ång. Häls.); 14 aug. första dag för höstsådden (Vrml.); 25 och 26 aug. rätt såningsdag (Ögl.); Magnus första "säddagen", man skulle sluta så till Bartolomeus, då "trivdes ej säden" (Gotl.). "Magnus å Sammel de så med gammel å Bartu å Lovisa de så mä ny" (Smål. 92:45).

I Uppland säges Persmäss-tiden och Johannes halshuggning vara tiden att så ny råg, den gamla sås förr. Däremot säges där, att "den som sår i Ruffus (efter den 26 aug.) blir råglös". Johannes Döparens halshuggningsdag (29 aug.) anses på många håll vara en dag, då man ej bör så, den dagen är "som förbannad" (Vrml.). Hela veckan kring den dagen har t.o.m. kallats "råglösveckan", därför att Johannes Döparen blev halshuggen då, "skulle ingenting vara välsignat den tiden, och därför ville man ej så rågen då, ty då växte den ej" (Ång. 1301:11). På Gotland har ansetts, att man ej borde så råg på Bartolomeidagen, det blev då ingen tur med den (197:52).

Minns man någon folkstro om trädesbruket? Var det någon viss dag man borde köra i trädan för att bli kvitt ogräs, ex. "Johannes Halshugg"? Vad anförde man för skäl härför?

Vid vilka olika tider arbetade man med röjning av ängar? Var det även därvidlag någon viss dag, som ansågs särskilt lämplig (Botvidsdagen, "förkastelsedagar" i allmänhet)? Vidtog man annars några åtgärder för att det ej skulle bli återväxt där man röjde (strök yxorna med en bävertand)?

Vad ansågs om den bonde, som lämnade redskap ute på åkrarna efter sig sedan höstarbetet avslutats? Ansågs julen eller någon annan tid särskilt ofördelaktigt inverka på den lämnade redskapen eller genom dessa på kommande

skörd: Ex.: "Om en trähässja stod kvar i jorden sades det, att krakfötterna ruttnade mest under julnatten" (Dal. 3056). Plogen får ej stå ute på åkern under julnatten, ty då kommer "Jerusalems skomakare" och sätter sig på den, och då slår skörden fel följande år (Smål. 4051).

II. Tröskning och malning.

Vilka folkminnen känner man till om tröskningen? Obs. att själva arbetet ej efterfrågas här utan i särskild lista!

När började man tröskningen? Började man med höstsäden redan vid "Olmässkroken"? Vad kallades detta ("ringa för Ola" Smål. 411:3; 1370:1). Hade man på grund härav någon skämtsam benämning på slagan ("ormsässhund" Upl.). Hade man andra märkestider för tröskningens början, ex. Mickelsmäss, allhelgonadagstiden; rågen tröskas från "Lussi" till "vafferdan", havren tidigare (Nr.).

När borde man ha slutat tröskningen, ex.: trösken skulle vara färdig till advent (Sdm.); Lucia skulle vara sista tröskningsdagen för året (Vrml.); det var skam att ej ha slutat tröska innan jul (Smål.). Känner man till uttrycket, att man skulle ha "tröskhelg" eller "tröskheligt" mellan jul och nyår (Öl.) eller att det ej var bra att tröska vissa dagar, såsom trettondagsafton, tjugondagsafton eller tjugondagen? Känner man till något om Lucia-dagen och tröskningen, ex. att man alltid skulle vara uppe i "Lusseotta" och slagtröska; att man skulle börja kl. 2 i ottan, och att den som först slog slagan i loggolvet, skulle först få in nästa skörd?

Vilken tid på dagen började man tröska (kl. 2, kl. 4; gårdsfolket började kl. 2 för att sedan på dagen sköta annat arbete, lejda tröskare började kl. 4)? Vad ansåg man om tröskningsarbetet, ansåg man det vara en särskilt tröttsam tid medan det pågick? Sporrades man genom särskild traktering, ex. brännvin, löktesupen, stogubben, stälakanna, gömmedricka, som lagts under sista lagret säd? Förekom det att annan förtäring också lades under säden åt de tröskande, ex. ost, smör, bröd, äpplen? Känner man till andra former för tröskningskalas samt talesätt i samband därmed? Ex.: När en del säd tröskats, skall husbonden "hängas i kroppåsen" eller bestå på traktering, när allt sluttröskats, skall husmodern "hängas" eller bestå; efter sluttröskningen "hänger" man bonden om ej hans hustru "löser ut honom" genom att bjuda på kaffekask; man säges skola ha "ljusminne" på tröskningen (Jtl. 279:2; 1215). "Bulten", den som slår sista slaget på något sädesslag av årets gröda, skall bestå på någon traktering (Upl. 26:1). "Lyktgröt" vid

avslutad tröskning; vitgröt av korngryn, kokta i mjölk, samt brännvin (Öl. 1370:2). För varje sädeslag, som sluttröskats, ätes kroppkakor (Öl. 5386). Den bonde, som ej bjuder på riklig traktering vid tröskningens slut, kallas snålhund och hotas med dålig gröda under kommande år samt att grödan skall fördärvas av möss (Smål. 1370:3). Sista neken tröskas sedan bonden bjudit på brännvin, ost och bröd, som han ställt i en korg under loggolvet (Ögl. 1930:3).

Hade man f.ö. några talesätt och benämningar i samband med tröskningen? Ex.: Tröska så att man håller takten kallas att "hålla slagljud", om man ej håller slagljud, säges man "tröska dalska" (Upl. 303:636 b). Sista laget, som tröskar, kallas "fläsklage" (Upl. 303:36). "Han blev bulten" säges om den, som slår sista slaget på logen på en sluttröskad sädessort, han skulle bestå på brännvin (Upl.). "Nu blev du säck", ingen ville bli det (Vgl. 1505:4). "Halm troll" kallas den person, som blir sist att binda sin halmkärve sedan man sluttröskat en sädessort. (Upl. 303:43).

Vilka talesätt hade man om vad slagorna sade? Ex.: När någon tröskade ensam, sade slagan: "Oj! Oj!" Var man tre, sade slagorna: "Fattas en, fattas en, snösocke, snösocke." När fjärde slagan kom till, sade de muntert: "Pecki, packa, tu par böxer, päls å jacka" (Vgl. 18).

Hade man några talesätt om de olika sädeslagen? Ex.: "Rågen är tiggare på logen å herre i skäppan" (det ser ej ut att vara mycket, men är så lite agnar, så att det efter rensningen visar sig vara mycket). Om kornet däremot säges, att det är "herre på lon å tiggare i skäppan", ty med det är förhållande det motsatta (Vgl. Gd.).

Känner man till någon tro om tomten och tröskningen? Ex.: Man får aldrig tröska tomme, ty det oroar tomtarna (Vgl. 25:68). Man hör eller ser tomtarna hjälpa till med tröskningen (Nrsk. Ögl. Vgl. Öl.). Tomten höres tröska en julaften och julmorgon, har två andra till hjälp, slaggången ojäm, "basttappen, basttappen, basttappen", låter det (Häls. 2022:1). Tomten får en kappe säd på julaften efter slutad tröskning (Smål. 1416). Har man någonsin hört, att man kunde göra en håla i sädesbingen för tomten att bo i? (Ögl. 1836:8). Har man annars hört, att man satte stål i sädesbingen eller i dråsen, för att ej tomtegubben skulle få makt med säden? (Smål. 92:48).

Hade man någon tro om andra väsen i samband med tröskningen? Ex.: Man var rädd för "lussegubben". Han skulle ha det som spilldes av säd (Vgl. 1505:13). Vid sluttröskningen skulle årsgångaren lämna någon säd otröskad till föda och lägerhalm åt "glosoen" (Smål. 92:45).

Känner man till någon tro om malningen? Ex.: En kvinna bör ösa i kvarnsäcken, säden blir då drygare (Vb.). Man bör ej slå säd i säcken med såll. Varför? (Vgl. 25:30,31). Man får ej lägga säckarna med "mun" bakåt på ett kvarnlass, någon olycka inträffar (Vgl. 18). Julmälden males vid Lucia (Vgl. 5321). Man får dock ej mala på Lucianatten ty "lussegubben", "tomtegubbar" eller den onde mal då på kvarnen eller stannar den, något kan också gå sönder (Smål. Vgl.). Man får ej heller mala en skärtorsdagsnatt, påskkärningarna kunna fastna på väderkvarnsvingarna (Öl. 5395).